

Plakaty z kolekcji leninianów w zbiorach Muzeum Krakowa

Informacje o autorze: dr, historyk sztuki, adiunkt w Muzeum Krakowa, Thesaurus Cracoviensis – Centrum Interpretacji Artefaktów, oddział Muzeum Krakowa, <https://orcid.org/0000-0002-5316-5461>

Information about the author: PhD, art historian, Associate Curator at the Museum of Kraków, Thesaurus Cracoviensis – Artefacts Interpretation Centre, a branch of the Museum of Kraków, <https://orcid.org/0000-0002-5316-5461>

Abstrakt: W artykule omówiono plakaty należące do kolekcji leninianów w Muzeum Krakowa. Zbiór ten trafił do Muzeum w 1989 roku, po likwidacji krakowskiego Muzeum Lenina. Obecnie cała kolekcja jest przechowywana w oddziale Thesaurus Cracoviensis – Centrum Interpretacji Artefaktów. Zespół plakatów, który nie doczekał się jeszcze katalogu naukowego, liczy 1253 eksponaty (1108 numerów inwentarzowych). Obiekty zostały sfotografowane i uporządkowane numerycznie. Obecnie trwa proces dołączania fotograficznych odwzorowań w cyfrowym katalogu Musnet.

Ogromną większość zespołu stanowią plakaty polskie. Pozostałe pochodzą głównie ze Związku Radzieckiego i innych krajów bloku wschodniego. Kolekcja obejmuje szeroki przedział czasowy (1917–1989), przy czym największą reprezentację mają realizacje z lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku. W zbiorze znajdują się prace wybitnych polskich grafików, takich jak Tadeusz Trepcowski, Henryk Tomaszewski, Józef Mroszczak, Włodzimierz Zakrzewski. Autorami najliczniejszych prac są Mieczysław Szostak i Józef Dynda. Zespół jest podzielony na siedem kategorii tematycznych: polityczną, społeczną, muzealną, oświatową, sportową, teatralną i muzyczną. Plakaty polityczne stanowią ponad 75 proc. kolekcji. Dotyczą tematów związanych z rocznicami rewolucji październikowej, świąt państwowych 1 Maja i 22 Lipca oraz przyjaźni polsko-sowieckiej. Promują m.in. Dni Lenińskie organizowane w Muzeum Lenina. Wyzwaniem na przyszłość jest atrybucja ponad 20 proc. niesygnalowanych prac oraz sporządzenie katalogu naukowego omawianego zespołu.

Posters from the Leniniana Collection in the Holdings of the Museum of Kraków

161

Abstract: The paper discusses posters from the Leniniana collection at the Museum of Kraków. Acquired in 1989, following the liquidation of the Lenin Museum in Kraków, the entire collection is currently being stored at the Thesaurus Cracoviensis – Artefacts Interpretation Centre (one of the branches of the Museum of Kraków). The group of posters comprises 1,253 items (1,108 inventory numbers) and, as of today, has not been processed academically to be included in a research catalogue. All of the items have been photographed and numerically ordered. Their photographic representations are currently being added to the digital Musnet catalogue.

Polish posters constitute the vast majority of the collection. The remaining items come mostly from the Soviet Union, as well as other countries of the former Eastern Bloc. The time span of the collection is impressive, ranging from 1917 to 1989, with items dating from the 1970s and 1980s outnumbering the representatives of other decades. The collection contains the works of several outstanding Polish graphic artists, such as Tadeusz Trepcowski, Henryk Tomaszewski, Józef Mroszczak, and Włodzimierz Zakrzewski. The two artists whose works are the most numerous on the list are Mieczysław Szostak and Józef Dynda. The set is divided into seven categories, according to their leading theme: political, social, museum-related, educational, sports-related, theatrical and musical. Political posters constitute over 75 per cent of the collection. The themes they represent include anniversaries of the October Revolution, state holidays such as International Workers' Day (1 May) and the National Day of the Rebirth of Poland (22 July), as well as celebration of Polish-Soviet friendship, while some of the posters promote Lenin Days organised at the Lenin Museum in Kraków. Future challenges will include the attribution of the over 20 per cent of the works whose authorship remains unknown, and the completion of a research catalogue covering the collection.

Słowa kluczowe: plakat, leniniana, socrealizm, Polska Rzeczpospolita Ludowa, propaganda

Keywords: poster, Leniniana, socialist realism, Polish People's Republic, propaganda

Kontekst historyczny

Krakowskie Muzeum Lenina, zlokalizowane przy ulicy Topolowej 5 i działające od połowy lat pięćdziesiątych¹, zostało zlikwidowane w 1989 roku w konsekwencji następujących przemian ustrojowych. Wszystkie obiekty przekazano do Muzeum Historycznego Miasta Krakowa i włączono do zbiorów muzealnych oraz bibliotecznych². W skład leninianów wchodzi następujące zamknięte kolekcje: Zbiory Artystyczne (MHK-ML I oraz MHK-ML II), Materiały Aranżacyjne (MHK-ML A), Depozyty (MHK-ML D), Fotografia (MHK-ML F), Filatelia (MHK-ML FL), Numizmaty (MHK-ML N) oraz Plakaty (MHK-ML P). Kolekcje te jak dotąd nie doczekały się opracowania w formie katalogu naukowego. Maria Zientara, kustosz Działu Historii i Sztuki Krakowa Współczesnego Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, opisała wybrane muzealia o szczególnej wartości historycznej, ikonograficznej oraz artystycznej, związane z historią PRL-u oraz osobą Włodzimierza Lenina³. Niniejsze opracowanie poświęcone jest wyłącznie zbiorowi plakatów, któremu należy się odrębne potraktowanie, głównie ze względu na jego liczebność.

Od 2017 roku miejscem przechowywania kolekcji leninianów jest oddział Thesaurus Cracoviensis – Centrum Interpretacji Artefaktów, znajdujący się na krakowskich Białanach i pełniący funkcję centralnego magazynu zbiorów Muzeum Krakowa⁴. Omawiany zbiór plakatów obejmuje 1253 eksponaty (1108 numerów inwentarzowych). Obiekty posiadają przechowywane na miejscu karty magazynowe, stanowiące podstawowe źródło informacji na temat historii danego przedmiotu od momentu jego pozyskania. Równocześnie Dział Inwentaryzacji i Gromadzenia Zbiorów przechowuje karty inwentarzowe tychże muzealiów. Każdy plakat ma również własny rekord cyfrowy w systemie elektronicznej ewidencji zbiorów Musnet⁵. Do 2024 roku zaledwie kilkadziesiąt obiektów posiadało wizerunek

w karcie katalogu cyfrowego. Dzięki efektywnej współpracy z Pracownią Fotograficzną Muzeum Krakowa podjęte zostały intensywne prace mające na celu zmianę tego stanu rzeczy. Obecnie wszystkie plakaty mają już swoje fotograficzne odwzorowania, które są sukcesywnie dołączane do kart katalogu cyfrowego.

W toku prac przeprowadzonych w drugim półroczu 2023 roku zbiór został uporządkowany w kolejności numerycznej. We wrześniu 2024 roku Dział Historii i Sztuki Krakowa Współczesnego we współpracy z magazynem zbiorów rozpoczął prace mające na celu poszerzenie o skrót „MHK-” zapisów numerów inwentarzowych na obiektach omawianej kolekcji. W związku z uwagą zgłoszoną przez komisję kontroli zbiorów wprowadzono zmiany w zapisie łamań z literowych na liczbowe (np. zapis „/1-2” w miejsce dotychczasowego „/a-b”). Nowe oznaczenia zostały naniesione przez opiekunów kolekcji na poszczególnych muzealiach obok dotychczasowych numerów, pozostawionych na dawnym miejscu i ujętych w nawias.

Na omawiany zbiór składają się zarówno plakaty, jak i afisze, przy czym tych drugich jest zaledwie 16. W odróżnieniu od afiszy plakaty obok warstwy słownej posiadają także warstwę obrazową, będącą artystycznym ujęciem treści za pomocą zabiegów typograficznych. W zbiorze znajduje się 17 projektów w formie fotogazetek skomponowanych na zasadzie zestawienia szeregu zdjęć opatrzonego komentarzem słownym. W 19 przypadkach plakat jest reprodukcją dzieła malarskiego, niekiedy z towarzyszącym mu krótkim podpisem.

Miejsce powstania

Zbiór można uszeregować według kilku podstawowych kategorii. Jeśli chodzi o kraj pochodzenia, są to głównie plakaty drukowane w państwach byłego bloku komunistycznego. Największą reprezentację mają plakaty polskie (876) oraz sowieckie (141). Inne powstały w Niemieckiej Republice Demokratycznej oraz Republice Federalnej Niemiec (39), Węgierskiej Republice Ludowej (29), Czechosłowackiej Republice Socjalistycznej (10) oraz Ludowej Republice Bułgarii (6). Kolejnych pięć plakatów powstało w Mongolskiej Republice Ludowej, jeden we Włoszech,

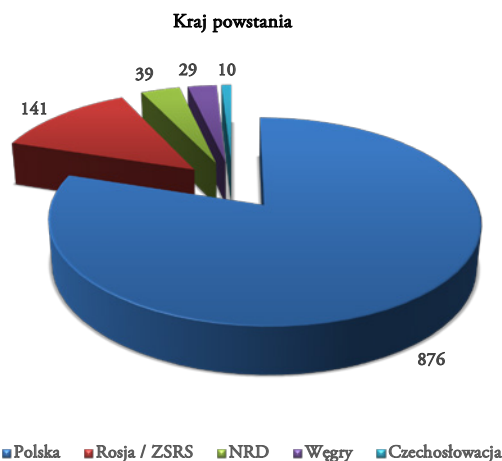
¹ Muzeum Lenina posiadało dwa oddziały: Dom Lenina w Krakowie przy ul. Królowej Jadwigi 41 oraz Muzeum Lenina w Poroninie.

² Zientara Maria: *Kolekcja byłego Muzeum Lenina w Krakowie w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa. Muzealia związane z historią PRL. „Światowid. Rocznik Muzeum PRL-u” 2015, t. 2, s. 47.*

³ *Ibidem*, s. 47–65.

⁴ Superaty poszczególnych plakatów zostały przekazane do Biblioteki Naukowej Muzeum Krakowa, mieszczącej się w pałacu Pod Krzysztofory. Ponadto w zbiorach Biblioteki Naukowej i Archiwum znajduje się odrębny zbiór plakatów oraz afiszy politycznych i społecznych z lat 1945–1981, utworzony głównie z darów prywatnych kolekcjonerów.

⁵ Malik Andrzej: *Projekt „Udostępnienie i digitalizacja zbiorów 2D w Muzeum Historycznym Miasta Krakowa”*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 2013, z. 31, s. 291.

natomiast jeden, wydany pod egidą UNESCO, został wydrukowany prawdopodobnie we Francji.

W kontekście politycznym i społecznym PRL-u rola plakatu w przestrzeni publicznej wydaje się trudna do przecenienia. Taka forma komunikatu miała zaznajamiać jak najszersze grono odbiorców z aktualnymi procesami i wydarzeniami, ale także najszybciej, a przez to najskuteczniej oddziaływać propagandowo. Plakat „pełnił funkcję agitatora, nawoływał do walki klasowej, piętnował spekulantów, pasożytów społecznych, mobilizował społeczeństwo do jedności i pracy, zapraszał na majowe i lipcowe święta, a najważniejsze – budził męzną czujność w stosunku do tego wszystkiego, co zagrażało dziełu socjalizmu i oczywiście walczył o pokój światowy”⁶. Jedną z najważniejszych trudności w skutecznym wykorzystaniu takiego medium była kwestia infrastruktury, a zniszczone w trakcie działań wojennych zaplecze poligraficzne wymagało sporych nakładów. Ze względu na braki sprzętowe część projektów realizowana była w ZSRS; w późniejszym okresie, w ramach realizowanego układu o przyjaźni polsko-sowieckiej, trafiały do kraju maszyny drukarskie ze Wschodu⁷.

Niebagatelną rolę sprzyjającą koniunkturze na plakat odgrywały stosunkowo niewielkie koszty jego produkcji, co było dość istotne w trudnych latach powojennych, zwłaszcza że zasadnicza część wydatków na sztukę obejmowała architekturę, traktowaną priorytetowo przez władzę. Konieczność ciągłej wymiany plakatów na nowe, a co za tym idzie – możliwość ich dywersyfikacji, determinował nade wszystko sam charakter druku efemerycznego, stosunkowo szybko ulegającego zniszczeniu. Procesowi nacjonalizacji podlegały stopniowo wszystkie gałęzie sztuki: odbierano władzom miejskim kina oraz teatry, sale wystawowe i wydawnictwa. Centralne zarządy stworzone w Ministerstwie Kultury i Sztuki miały decydować nie tylko o tytułach wydawanych dzieł literackich, ale również o ich nakładzie⁸. Podobnie było w przypadku plakatu, który odgrywał ważną rolę jako medium propagandowe, ale pozostawiony bez należytej kontroli mógł stać się niebezpieczny. W celu nadzoru i weryfikacji powstających projektów już w 1945 roku utworzono w Warszawie Agencję Propagandy Artystycznej (APA)⁹. W latach 1947–1973 plakaty były wydawane nakładem Robotniczej Spółdzielni Wydawniczej „Prasa”, utworzonej uchwałą Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (KC PZPR). Następnie w wyniku połączenia jej z wydawnictwem „Książka i Wiedza” oraz Przedsiębiorstwem Upowszechniania Prasy i Książki „Ruch” powstała RSW „Prasa – Książka – Ruch”. Jej większościowym właścicielem była oczywiście partia. Częścią tego koncernu do 1991 roku była Krajowa Agencja Wydawnicza (KAW), przekształcona później w przedsiębiorstwo państwowe. Część plakatów została wydana nakładem Wydziału Propagandy Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Krakowie.

Rozwiązanie PZPR i wejście w życie ustawy o likwidacji RSW w 1990 roku położyło kres działalności KAW – tradycyjnego mecenasa twórców plakatu propagandowego. Tym sposobem ustało zapotrzebowanie na nowe konkursy

i wystawy leninowskie, współorganizowane dotychczas przez Ministerstwo Kultury i Sztuki, Związek Polskich Artystów Plastyków, Stowarzyszenie Dziennikarzy Polskich oraz Dział Wydawnictw Artystyczno-Graficznych RSW „Prasa”¹⁰.

Kategorie tematyczne

W celu merytorycznego opisu niniejszego zbioru posłużono się dwoma zasadniczymi kryteriami podziału: tematycznym oraz chronologicznym. Według pierwszego z nich całość wyabstrahowanego zbioru została podzielona na siedem podstawowych kategorii tematycznych, obejmujących plakaty polityczne, o tematyce społecznej, muzealnej, oświatowej, plakaty sportowe, teatralne oraz muzyczne. Biorąc pod uwagę dużą rozpiętość tematyczną problematyki poruszanej w ramach akcji plakatowych, do poszczególnych kategorii przyporządkowano następujące zagadnienia szczególne:

- plakaty polityczne: karykatura / satyra polityczna, partia, pokój, przyjaźń polsko-sowiecka, wodzowie, wybory, święta, takie jak 1 Maja, 22 Lipca;
- plakaty społeczne: bhp, dzieci, gospodarka, kobiety, odbudowa, przemysł, rolnictwo, zdrowie, złoty / targi, satyra społeczna;
- plakaty muzealne: muzealnictwo, wystawy, sztuka;
- plakaty oświatowe: książka, kultura, prasa, szkolnictwo, studenci;
- plakaty sportowe: turystyka, wypoczynek;
- plakaty teatralne: balet, cyrk;
- plakaty muzyczne: koncerty, konkursy, opera, operetka¹¹.

⁶ Kurpik Maria: *Źródło propagandy PRL-u 1945–1956*. Warszawa 2001, s. 3. Katalog wystawy w Muzeum Plakatu w Wilanowie; por. Zwoliński Andrzej: *Obraz w relacjach społecznych*. Kraków 2004, s. 42.

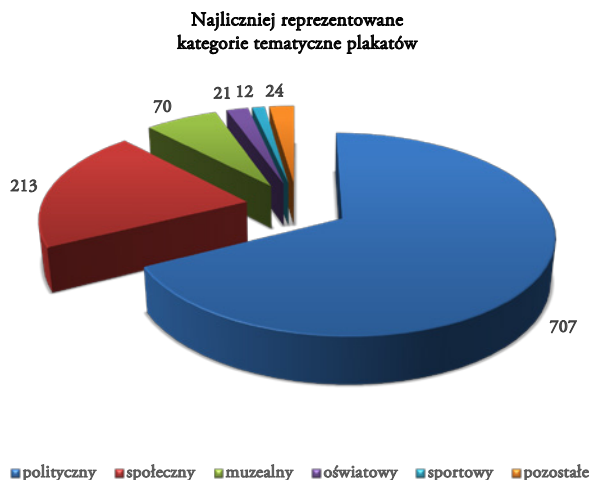
⁷ Por. Pol Krzysztof: *Pracownia plakatu frontowego*. Warszawa 1980, s. 12.

⁸ Paczkowski Andrzej: 1939–1989. W: *Polska na przestrzeni wieków*. Red. Janusz Tazbir. Warszawa 2006, s. 677.

⁹ Por. Palczak Andrzej: *Walka komunistów o prymat polityczny w Polsce w latach 1945–1950. Od „demokracji” do stalinizacji*. Gliwice 1992, s. 183.

¹⁰ *Kronika krajowa*. „Przegląd Artystyczny” 1952, nr 3, s. 74; por. Jakimczyk Jarosław: *Zwycięzcy polskiej „leniniady” – o zapomnianiu komunizmu*. „Pamięć i Sprawiedliwość” 2022, t. 40, nr 2, s. 55.

¹¹ Kategoryzacja zastosowana na potrzeby niniejszego artykułu ma charakter umowny i stanowi próbę takiego uporządkowania zbioru, który umożliwiłby jego czytelną analizę i opis. Pomocne w procesie wyodrębniania poszczególnych kategorii okazały się zasady, z których korzystano w przeszłości w celu katalogowania zbiorów plakatowych. Por. *Plakaty w zbiorach Muzeum Plakatu w Wilanowie*. Red. Maria Kurpik, Agata Szydłowska. Warszawa 2008, s. 7. Klucz zastosowany przez autorów tego katalogu został jednak zmodyfikowany. Zrezygnowano z wyodrębnienia takich kategorii, jak plakat wystawowy, cyrkowy, turystyczny czy też poświęcony Warszawie – stolicy Polski, uznając taki podział za nazbyt szczegółowy.

Znajomość kontekstu funkcjonowania sztuki zaprzęgniętej do zadań ideologicznych okazuje się niezbędna do wydzielenia poszczególnych kategorii. Modelowym przykładem w tym kontekście jest okres realizmu socjalistycznego w sztuce, a dziedzina plakatu w sposób najbardziej jaskrawy pokazuje zjawisko upolitycznienia każdego komunikatu kierowanego do przeciętnego odbiorcy. Powyższe rozumowanie mogłoby sugerować, że kategoria „polityczny” powinna obejmować przynajmniej kilka pozostałych, nie wyłączając szeroko rozumianej dziedziny kultury. Potwierdzeniem tej tezy zdaje się wypowiedź Jana Lenicy, plakacisty, scenarzysty i reżysera filmów animowanych: „Przed wszystkim trzeba zdać sobie sprawę z tego, że termin »plakat polityczny« nie ogranicza się już tylko do plakatów agitacyjnych lub propagujących pewne akcje polityczne. Termin ten rozszerzył się znacznie, obejmując niemal wszystkie dziedziny: plakatem politycznym jest często plakat filmowy czy propagujący jakąś akcję społeczną w tym sensie, że spełnia on równie ważną i odpowiedzialną funkcję, co plakat ściśle polityczny”¹². Nie odmawiając logiki tego typu argumentacji, którą komunistyczni promineni posługiwali się o wiele częściej niż sami artyści, należy stwierdzić, że w większym stopniu odzwierciedlała ideologiczne aspiracje władzy niż stan faktyczny. Swego rodzaju rozmycie granic pomiędzy poszczególnymi kategoriami nie stanowi przeszkody, a jedynie trudność w dokonaniu przejrzystego podziału na kategorie.

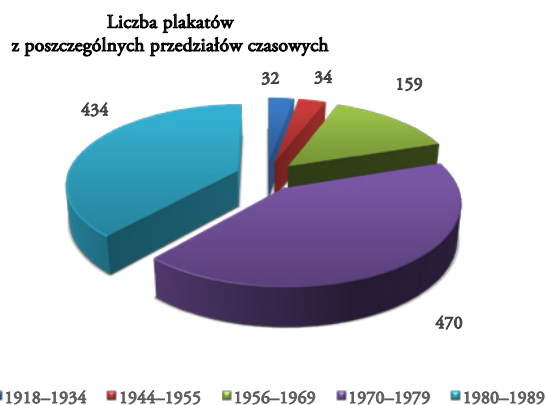
Najliczniej reprezentowany jest plakat polityczny. Stanowi ponad 75 proc. całego zbioru. Plakaty poświęcone rocznicom rewolucji październikowej, układowi o przyjaźni polsko-sowieckiej, rocznicom powstania PZPR i kolejnym zjazdom partii, świętom państwowym szczególnie istotnym

dla władz państwowych z ideologicznego punktu widzenia, jak 1 Maja czy 22 Lipca.

W plakatach społecznych gałąź gospodarki reprezentują tematy dotyczące przemysłu, budownictwa i rolnictwa, dziedzin ważnych w PRL-u w kontekście podsycania propagandy sukcesu. Często formą tego typu komunikatów, zdobiących ściany urzędów i zakładów produkcyjnych, były wspomniane już fotogazetki, czyli plansze, na których tekst został zilustrowany serią towarzyszących mu zdjęć. W podobnej formie prezentowane są też kolejne odsłony biografii wodza rewolucji. Na plakat�ch cyklicznie pojawiającymi się tematami są święta, takie jak Dzień kobiet, Dzień Nauczyciela, Dzień Hutnika, Święto Ludowe. Dziwi stosunkowo niewielka liczba plakatów o tematyce bezpośrednio dotyczącej bezpieczeństwa i higieny pracy, zagadnienia tak często poruszanego w plakacie z przełomu lat czterdziestych i pięćdziesiątych XX wieku z uwagi na ścisłe powiązanie z ideologicznym imperatywem zwiększania wydajności, wzrostu gospodarczego oraz idealizowania przodowników pracy.

Szeroko rozumiana kultura jest reprezentowana przez plakat muzyczny, teatralny oraz związany z tematyką muzealną, występujący najliczniej. Znajdują się tu plakaty zapowiadające otwarcie krakowskiego Muzeum Lenina w styczniu 1954 roku oraz promujące odbywające się w nim wydarzenia, jak choćby organizowane rokrocznie Dni Leninowskie. Ważnymi wydarzeniami krakowskiego życia kulturalnego, które znalazły swoje odzwierciedlenie w sztuce plakatu, były odsłonięcia pomników Włodzimierza Lenina w Alei Róż w Nowej Hucie w kwietniu 1973 roku oraz Stanisława Wyspiańskiego przed Gmachem Głównym Muzeum Narodowego w listopadzie 1982 roku.

Czas powstania

Kolekcja zawiera plakaty z szerokiego przedziału czasowego 1917-1989, co sprawia, że nie jest to zbiór jednorodny, a przez to z trudnością poddający się opisowi. Obejmuje bowiem kilka istotnych okresów historycznych, takich jak II wojna światowa, zimna wojna, czas odwilży i powstawania nowych ruchów społecznych po rozpadzie ZSRS. W zbiorze znajduje się wyjątkowo niewielka liczba plakatów z lat 1949-1955, a zatem okresu określanego mianem realizmu socjalistycznego, przez badaczy tego nurtu zamkniętą odwilżową wystawą w Arsenale¹³.

¹² Lenica Jan: *Plakat – sztuka dzisiejszych czasów*. „Przegląd Artystyczny” 1952, nr 5, s. 44.

¹³ Na temat wyznaczenia historycznych granic tego okresu oraz jego periodyzacji zob. Włodarczyk Wojciech: *Socjalizm. Sztuka polska w latach 1950-1954*. Paris 1986. Realizm socjalistyczny w Polsce, s. 74-78; por. Piotrowski Piotr: *Awangarda w cieniu Jaty*. *Sztuka w Europie Środkowo-Wschodniej w latach 1945-1989*. Poznań 2005, s. 66-67. Za podobnym wyznaczeniem zakresu

Ryc. 1. Włodzimierz Zakrzewski, *Partia*, Polska, 1968, nr inw. MHK-ML133/P/2

Ryc. 2. Włodzimierz Zakrzewski, *IV Zjazd Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej*, Polska, 1968, nr inw. MHK-ML133/P/1

Ryc. 3. Autor nieznany, *VII Wojewódzka Konferencja Sprawozdawczo-Wyborcza ZMS*, Polska, 1970, nr inw. MHK-ML134/P/1

W chronologicznej ciągłości zbioru daje się zauważyć wyrwa obejmująca lata 1935–1943. Z tego okresu nie posiadamy żadnego plakatu, stąd też w ramach poglądowego wykresu wyznaczono pięć przedziałów czasowych: do 1934 roku, 1944–1955 oraz w przybliżeniu trzech kolejnych dekad. Statystycznie największą reprezentację posiadają realizacje z lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych.

Autorzy

W analizowanym zbiorze nie brakuje dzieł wybitnych polskich grafików, których twórczość nie tylko przypadła na okres tworzenia się zrębów polskiej szkoły plakatu, ale wręcz była kluczowa dla tego procesu. Są wśród nich zarówno projekty artystów tworzących jeszcze na przełomie lat czterdziestych i pięćdziesiątych ubiegłego wieku: Tadeusza Trepkowskiego, Henryka Tomaszewskiego, Józefa Mroszczaka, Wojciecha Fangora, jak i tych, których realizacje przypadają w głównej mierze na drugą połowę stulecia: Waldemara Świerzego, Witolda Janowskiego, Rostława Szaybo, Macieja Urbańca.

Wśród plakatów wpisujących się w kontekst realizmu socjalistycznego w sztuce znajduje się jeden z najpopularniejszych plakatów Włodzimierza Zakrzewskiego – *Partia* (oryginał 1955). Prawie całą powierzchnię przedstawienia wypełnia schematycznie ukazany mężczyzna z rozwianymi włosami, trzymający w rękach koło sterowe. Zgodnie z socrealistycznymi kanonami siłę i hart ducha mają podkreślać silnie zaciśnięte dłonie i wzrok utkwiony w dal. Postać jest sportretowana od dołu, a mocny modelunek światłocieniowy przy użyciu w zasadzie tylko trzech barw (bieli,

czerwieni i czerni) podkreśla muskularną budowę ciała, przywodzącą na myśl pełnoplastyczną rzeźbę. W kolekcji leninianów znajduje się reprodukcja tego plakatu z 1968 roku (ryc. 1), jak również wersja z tłem zmienionym z czarnego na błękitne. Ten drugi plakat towarzyszył obradom IV Zjazdu PZPR w 1964 roku (ryc. 2) i w takiej samej formie pojawił się później na znaczkach Poczty Polskiej z okazji VI Zjazdu w 1971 roku. Co ciekawe, ten sam motyw sternika został wykorzystany w plakacie nieznanej autorstwa z 1970 roku, ogłaszającym VII Wojewódzką Konferencję Sprawozdawczo-Wyborczą Związku Młodzieży Socjalistycznej, wydanym nakładem Drukarni Związkowej w Krakowie (ryc. 3).

Wśród projektów plakatowych artystów młodszego pokolenia również odnaleźć można przykłady interesujących rozwiązań formalnych, za pomocą których prezentowane są klasyczne tematy słusznie minionej epoki. Przykładem takiego nieszablonego podejścia do tematu jest plakat Macieja Urbańca *1 Maja* z 1977 roku (ryc. 4). Artysta pozornie posłużył się wyłącznie warstwą tekstową, lecz dzięki inteligentnemu zabiegowi typograficznemu

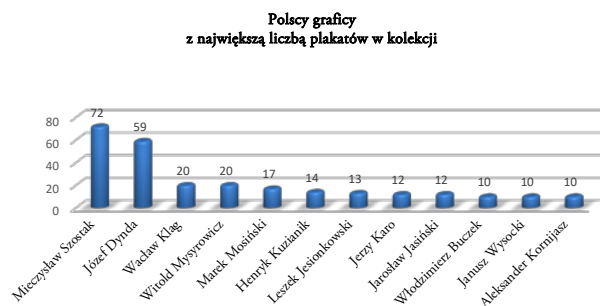
czasowego opowiada się także Jolanta Studzińska: „panowanie realizmu socjalistycznego w polskiej plastyce możemy zamknąć w przedziale lat 1949–1955, choć rok 1955 rozpoczyna już niewątpliwie okres refleksji i ocen programu kulturalnego”. Studzińska Jolanta: *Socrealizm w malarstwie polskim*. Warszawa 2014, s. 407; por. także Koper Bruno: *Le thème de l'avenir dans l'affiche polonaise à l'époque du réalisme socialiste (1947–1955)*. „Matériaux pour l'histoire de notre temps” 1991, n° 21–22, pp. 93–97.

Ryc. 4. Maciej Urbaniec, *1 Maja*, Polska, 1977, nr inw. MHK-ML1065/P

udało mu się zilustrować ideę pochodu pierwszomajowego za pomocą segmentów pisma ułożonych niczym z klocków. Części składowe napisu to uproszczone formy bezszeryfowego kroju pisma. Kto wie, czy kształt następujących po sobie liter a, j oraz a, przypominających umownie potraktowane postaci ludzkie ze spuszczoneymi głowami, nie jest supozycją dekadencji ustroju, który z taką pieczołowitością pielęgnował ideę święta klasy robotniczej oraz znaczenie partii w życiu Polski¹⁴.

Artystami z najliczniejszą liczbą projektów w omawianym zbiorze są Mieczysław Szostak oraz Józef Dynda. Przykłady twórczości plakatowej pierwszego z nich obejmują

¹⁴ Artymowski Stefan, Bezak Paweł, Mordyński Krzysztof, Skoczek Tadeusz, Szczotka Sylwia: *Święta państwowe w plakacie ze zbiorów Muzeum Niepodległości w Warszawie*. Warszawa 2011, s. 13. Katalog wystawy (11 listopada 2011 – 29 lutego 2012).

Ryc. 5. Tadeusz Trepkowski, *Grunwald 1410 Berlin 1945*, Polska, 1983, nr inw. MHK-ML668/P

trzy dekady – od końca lat sześćdziesiątych do późnych osiemdziesiątych. Malarz, plakacista, dokumentalista architektury, tworzący dekoracje Krakowa na różne święta państwowe, ma w swoim dorobku głównie plakaty poruszające tematykę polityczną oraz wątki robotnicze. Artysta przygotował kilkadziesiąt projektów plakatowych we współpracy z Henrykiem Kuzianikiem oraz Józefem Dyndą. Projekty ostatniego z wymienionych również poruszają głównie tematy polityczne, choć sam grafik, przez lata związany jako rysownik z satyrycznym czasopismem „Szpilki”, posiada w swoim dorobku wiele plakatów o tematyce społecznej.

Materiał, wymiary, stan zachowania

W ogromnej większości plakaty drukowano na podłożu papierowym lub tekturowym. W zbiorze znajduje się także jeden przykład sitodruku wykonanego na cienkiej blasze. Kilkanaście plakatów to rysunki tuszem, kilka prac wykonano technikami łączonymi. Zastosowane techniki druku wklęsłego to rotograwiura, a w przypadku druku płaskiego głównie offset. Litografią posłużono się w sześciu przypadkach, a przykładem projektu oryginalnie wykonanego tą techniką jest plakat Tadeusza Trepkowskiego z 1945 roku *Grunwald 1410 Berlin 1945*, którego faksymile znajdujące się w zbiorach Muzeum Krakowa wykonano techniką druku wielobarwnego w 1983 roku (ryc. 5).

Determinantą stanu zachowania omawianych plakatów jest dotychczasowy sposób ich przechowywania oraz prezentowania w ciągu kilkadziesiątu lat. Należy pamiętać

Ryc. 6. Władimir Gawriłowicz Kononow, *Idziemy właściwą drogą!*, ZSRS, 1984, nr inw. MHK-ML783/P/1-3

Ryc. 7. Władimir Gawriłowicz Kononow, *Partia – nieśmiertelność naszej sprawy!*, ZSRS, 1980, nr inw. MHK-ML628/P/1, 2, 3

o tym, że najstarsze plakaty w tym zbiorze to obiekty ponadstuletnie. Poza tym z różną dbałością podchodzą do zagadnienia jakości papieru przeznaczanego na druki ulotne. Niejednokrotnie pozostawiała ona wiele do życzenia. Nieodpowiednie z punktu widzenia troski konserwatorskiej sposoby prezentowania tego typu muzealiów na wystawach również miały wpływ na ich stan zachowania. Kilkanaście obiektów ma widoczne ubytki, pęknięcia lub załamania. Inne noszą ślady po gwoździkach, za pomocą których mocowano (zapewne na potrzeby ekspozycyjne) drewniane listewki w górnej i dolnej części odwrocia

w celu usztywnienia powierzchni plakatów. Biorąc to pod uwagę, należy stwierdzić, że stan zachowania zbioru jest bardzo dobry. Plakaty zostały wzmocnione przez podklejenie papieru tkaniną, tekturą lub dyktą. Niewielki procent zbioru stanowią plakaty pozostawione w formie papierowej. W ubiegłym roku kilka z nich poddano niezbędnym zabiegom konserwatorskim, polegającym głównie na oddzieleniu wspomnianych listewek i zabezpieczeniu papieru w miejscach śladów pozostawionych przez częściowo korodujące gwoździe. Obecnie plakaty stanowiące omawiany zbiór są przechowywane w szufladach specjalnie

zaprojektowanych komód w magazynie grafiki zwanym Starą Biblioteką.

Pewnych trudności nastrocza duże zróżnicowanie formatów. Najczęściej są to wymiary 98 × 67 cm, ale w zbiorze mamy do czynienia z wieloma mniejszymi formatami. Kilka dużych formatów zostało podzielonych na mniejsze, jak choćby w przypadku dwóch sowieckich plakatów Kononowa: *Idziemy właściwą drogą!* (97,5 × 201 cm; ryc. 6) oraz *Partia – nieśmiertelność naszej sprawy!* (68 × 315 cm; ryc. 7), składających się z trzech części. W procesie porządkowania zbiorów starano się o takie rozmieszczenie zabytków w poszczególnych szufladach, by ułatwiać dostęp pracowników magazynu do mniejszych formatów, równocześnie ograniczyć konieczność wielokrotnego przenoszenia większych. W celu lepszego zabezpieczenia obiektów w miarę możliwości plakaty zostały przełożone kartami papieru.

Wnioski na przyszłość

Niniejszy artykuł, wstępnie opisujący fragment kolekcji leninianów Muzeum Krakowa, stanowi zgodnie z zamysłem autora przyczynek do dalszej pracy nad naukowym opracowaniem zbioru plakatów. Wszystkie opisane powyżej czynności, mające na celu uporządkowanie tych muzealiów w przestrzeni magazynowej, stanowią przygotowanie do dalszych działań. Pewnym problemem pozostaje obecnie kwestia atrybucji dzieł niesygnalowanych lub opatrzonych niejednoznaczny podpisem, co uniemożliwia sprecyzowanie autorstwa ponad 20 proc. plakatów¹⁵. Zasadne wydaje się sporządzenie katalogu zawierającego szczegółowe informacje na temat plakatów wchodzących w skład tego zbioru. Są wśród nich interesujące przykłady grafiki plakatowej, stanowiące cenne świadectwo złożonego procesu ewoluowania polskiej sztuki plakato-wej w kolejnych dziesięcioleciach ubiegłego wieku. Aby taki katalog mógł powstać, konieczne jest podjęcie prac badawczych mających na celu zweryfikowanie oraz uzupełnienie brakujących informacji dotyczących atrybucji i (lub) datacji poszczególnych projektów, a także opatrzenie ich bogatym materiałem fotograficznym.

Bibliografia

- Artymowski Stefan, Bezak Paweł, Mordyński Krzysztof, Skoczek Tadeusz, Szczotka Sylwia: *Święta państwowe w plakacie ze zbiorów Muzeum Niepodległości w Warszawie*. Warszawa 2011
- Jakimczyk Jarosław: *Zwycięzcy polskiej „leniniady” – o zapominaniu komunizmu*. „Pamięć i Sprawiedliwość” 2022, t. 40, nr 2, s. 43–67
- Koper Bruno: *Le thème de l’avenir dans l’affiche polonaise à l’époque du réalisme socialiste (1947–1955)*. „Matériaux pour l’histoire de notre temps” 1991, n° 21–22, pp. 93–97
- Kronika krajowa. „Przegląd Artystyczny” 1952, nr 3, s. 74
- Kurpik Maria: *Źródło propagandy PRL-u 1945–1956*. Warszawa 2001
- Lenica Jan: *Plakat – sztuka dzisiejszych czasów*. „Przegląd Artystyczny” 1952, nr 5, s. 35–52
- Malik Andrzej: *Projekt „Udostępnienie i digitalizacja zbiorów 2D w Muzeum Historycznym Miasta Krakowa”*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 2013, z. 31, s. 291–296
- Paczkowski Andrzej: 1939–1989. W: *Polska na przestrzeni wieków*. Red. Janusz Tazbir. Warszawa 2006, s. 625–730
- Palczak Andrzej: *Walka komunistów o prymat polityczny w Polsce w latach 1945–1950. Od „demokracji” do stalinizacji*. Gliwice 1992
- Piotrowski Piotr: *Awangarda w cieniu Jałty. Sztuka w Europie Środkowo-Wschodniej w latach 1945–1989*. Poznań 2005
- Plakaty w zbiorach Muzeum Plakatu w Wilanowie*. Red. Maria Kurpik, Agata Szydłowska. Warszawa 2008
- Pol Krzysztof: *Pracownia plakatu frontowego*. Warszawa 1980
- Studzińska Jolanta: *Socrealizm w malarstwie polskim*. Warszawa 2014
- Włodarczyk Wojciech: *Socrealizm. Sztuka polska w latach 1950–1954*. Paris 1986
- Zientara Maria: *Kolekcja byłego Muzeum Lenina w Krakowie w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa. Muzealia związane z historią PRL*. „Światowid. Rocznik Muzeum PRL-u” 2015, t. 2, s. 47–65
- Zwoliński Andrzej: *Obraz w relacjach społecznych*. Kraków 2004

¹⁵ „Anonimowość w Polsce była programowa. Autorzy rezygnowali z podpisania plakatu z wolnej woli albo przymusu i otrzymywali 300% honorarium autorskiego. To był silny impuls dla projektowania bez »brudzenia twarzy«”. Korespondencja autora z Władysławem Serwatowskim z 16 maja 2013 r.